

Bernard Harbaš

Univerzitet u Zenici, Mašinski fakultet, Fakultetska 1, BiH-72000 Zenica
bernardharbas@gmail.com

Tijela zajednice

Sažetak

Ovaj se rad bavi problematikom tijela u filozofiji Jean-Luc Nancya. Za razliku od Husserla i Merleau-Pontya, Nancyeva je namjera govoriti o pluralnoj tjelesnosti kao temelju političke zajednice. Nije više riječ o fenomenološkoj, već o ontološkoj dimenziji razmatranja tjelesnosti. U osnovi naše egzistencije stoje tijela i dodir kao temelj našeg su-bivstvovanja, a tjelesnost se shvaća kao stanovito su-bivstvovanje, jer pretpostavlja pluralitet i mnoštvenost.

Ključne riječi

zajednica, tijelo, tjelesnost, dijeljenje, ispisani bitak, oprostovanje, pluralitet, dodirivanje

Tretiranje problematike tijela otvara se u suvremenoj filozofiji, posebice u fenomenologiji Edmunda Husserla. Od fenomenološkog razmatranja, u djelima Husserla i Merleau-Pontya, te antropološkog shvaćanja kod Arnolda Gehlena, koncept tijela i tjelesnosti postaje jednim od najvažnijih problema suvremene filozofije. Jean-Luc Nancy će na tragu kršćanskog nasljeđa i fenomenološke filozofije (naročito Heideggerove i Merleau-Pontyevе misli) postaviti pitanje tjelesnog dodira kao izvornog kontakta. Nancy će otvoriti temu stanovite ontologije tijela, tijela kao temelja naše egzistencije. Ta ontologija jest ontologija mnoštva i sadržana je uvijek u onom »s(a)« bitka. Osim toga, tema tjelesnosti će u Nancyevu *corpusu* djela otvoriti još jednu važnu temu, a to je dekonstrukcija kršćanstva¹ koja će, zasigurno, u bitnome obilježiti njegov kasniji rad.

Nancy razmatra poziciju tijela i tjelesnosti kao temeljni princip zajednice. Ne možemo govoriti o tijelu, nego o tijelima i tjelesnosti. Francuski filozof ističe primat pluraliteta tijela, jer samo u zajednici, kroz dodir kao izvorni kontakt, konstituirao se smisao. Tijelo ima ontološki status. Nancy u djelu *Corpus* piše o tijelu kao bitku egzistencije.² Nancy odbacuje pre-egzistirajuću poziciju smisla. Smisao je dodirljiv, opažljiv. Prema Catherine Malaboue, »tijelo je ontološko tijelo, tijelo ontičko-ontološke razlike«.³ Nije više riječ o podjeli

1 Nancyeva dekonstrukcija kršćanstva sadržana je upravo u njegovom eshatološkom sadržaju. Kršćanstvo je kroz svoj sadržaj dekonstruirano u njemu samom. Kršćanstvo se samo-prevladava. Izvorna poruka kršćanstva jest, prema Nancyu, eshatološka i teleološka. Poruka je kršćanstva zapravo najava kraja. »Izvorna struktura kršćanstva je objava kraja... kršćanstvo je suštinski u objavi kraja... poruka je srce kršćanstva« – Jean-Luc Nancy, *La décloison. Déconstruction du christianisme I*, Galilée, Paris 2005., str. 217.

2 Jean-Luc Nancy, *Corpus*, Métailié, Paris 1992., str. 17.

3 Catherine Malabou, »Pierre aime les horrages«, u: Francis Guibal i Jean-Clet Martin (ur.), *Sens en tous sens. Autour de travaux de Jean-Luc Nancy*, Galilée, Paris 2004., str. 53.

na duh i tijelo, koju je utemeljila klasična metafizika, gdje jedna od ove dvije instance uvijek ima prioritet nad drugom. Nije riječ o inkarnaciji ili utjelovljenju duha u tijelu ili, naprosto, o primatu tijela nad duhom.

»Tijela ne nastanjuju ni duh ni tijelo.«⁴

Tijela ne obitavaju u nekom višem entitetu. Tijelo funkcionira kao sama ontološka razlika. Rođenjem dospijevamo u svijet tijela. Ontološka pozicija tijela jest primordijalna izloženost. Dolaskom u svijet bivamo izloženi. Naša je egzistencija određena izloženošću tijela drugim tijelima. Ona je određena upravo u toj prvotnosti same naše izloženosti svijetu i drugim tijelima. Dolaskom u svijet bivamo bačeni u ogoljeno, palo i griješno tijelo, ali tijelo koje nužno dijeli egzistenciju i slobodu. Ta sloboda našeg tijela nije subjektivna sloboda niti autonomna sloboda subjekta nad samim sobom, već, naprosto, sloboda tijela koje nužno dijeli zajedničku egzistenciju. Doći u svijet znači doći u prostor participacije ili dijeljenja zajedničke, tjelesne egzistencije. Dolaziti u prisutnost znači oprostoraovati, dolaziti u prostor, zauzimati prostor, i dijeliti ga. Ne postoji prije rođenja niti poslije smrti. Vrijeme je oprostoraovanje i to kroz pojavljivanje, iskrsavanje, ali i odsutnost, polazak i dolazak u prisutnost.⁵ U tom pogledu, tijela su jedan simultanitet singularnih tijela kao i simultanitet tijela i duha.

»Bitak egzistencije i sama egzistencija u isto su vrijeme jedinstveni i razdvojeni, jedno i drugo spojeni u istom, zahvaćeni jedno u drugom, i u isto vrijeme jedan drugome stranac i uljez.«⁶

Tijelo je stanoviti alteritet. Ne etička pozicija Drugog, već naprosto druga tijela.

Tijela, bivajući zajedno, simboliziraju društvenost; među tijelima i u tijelu društveno se prepoznaje.⁷ Nancy, zbog toga, ne govori o tijelu nego o tijelima – *corpus* koji tvore zajednicu zasebnih singulariteta. Ta zajednica tijela, odnosno *corpus*, konstituira se na način da ne postoji izolirani tjelesni subjekt, već samo odnos među tijelima koji tvori smisao, smisao koji se proizvodi dodiranjem. Momenat dodira, što će ga posebno naglasiti Jacques Derrida u svojoj interpretaciji *Le toucher*; Jean-Luc Nancy, igra temeljnu ulogu u procesu konstituiranja smisla:

»Kontakt ne proizvodi stapanje ili identifikaciju, niti čak neposrednu blizinu. Moramo ponovno razdvojiti dodir od onoga što mu zdrav i filozofski razum oduvijek pripisuju kao potpuno očigledno, kao prvi aksiom fenomenologije dodira, tj. od neposrednosti.«⁸

Riječ je o tijelu smisla.

Dodir, tj. Kontakt, ostvaruje se u prostoru. Pitanje prostora, odnosno oprostoraovanja (*espacement*), temeljno je za Nancyevu filozofiju tjelesnosti. Dodir, kontakt, uvijek se ostvaruje između, među tijelima, u prostoru. Prostor je uvijek nešto što se dijeli. Drugim riječima, dijeljenje zajedničkog prostora, dodirivanje – jest oprostoraovanje. Samo u oprostoraovanju tijela konstituira se smisao. Nije riječ o pukom pozajedničavanju, ili o nekom ustrajnom stapanju, već o dodirivanju, ali i razdvajanju. Tijela su uvijek već singularno su-bivstvovanje. Ona jesu su(djelovanje) bez stapanja, jer se uvijek već u svojoj oprostorenosti i razmiču.⁹ Međutim, ovdje se ne radi o nekom »praznom« prostoru, što ga nastanjuju ili naseljavaju tijela, već sama tijela daju prostor. Tijela su mjesta egzistencije. Ona daju mjesta egzistenciji. Zato Nancy u *Corpus* zapravo govori o tijelu-mjestu (*corps-lieu*).

Temeljno je pitanje tijela, pitanje simbola i značenja. Tijela u svom kontaktu proizvode značenja:

»Mi poznajemo, spoznajemo, čak zamišljamo samo označavajuća tijela.«¹⁰

Tijela označavajući stvaraju. Kroz označavanje kao stvaranje, stvaranje kao dodir koji je nužni odnos, tijela su zajednički bitak.

»Konceptija tijela kao označitelja i teksta je u bitnom politička. Tijela ljudskog svijeta pripadala bi zajednici smislenim odnosima koje bi proizvodili njihovi pokreti. Realnost zajednice bila bi mreža tih odnosa. Tijelo može pripadati zajednici samo bivajući smisleno.«¹¹

Ne radi se o političkom kao o nekoj empirijskoj manifestaciji politike, već, naprosto, o nužnoj pretpostavljenosti pluralnosti naše egzistencije. Političko, to smo naprosto mi. Politika otpočinje i završava u tijelima.¹² Samo u zajednici tijela stvara se, recipira, opipava, osjeća, dodiruje.

Klasična metafizička postavka vodila se dihotomijom koja je jasno razlikovala tijelo i duh. Nancyeva postavka o tijelu kao činitelju značenja odbacuje metafizičko nasljeđe mišljenja tijela kao nečega što je činilo zaseban entitet u odnosu na duh, um i apsolut. Nancy kaže:

»Tijelo nije ni suština, fenomen, meso, niti značenje, već ispisani-bitak (*l'être-excrit*).«¹³

Tijela ispisuju značenja u kontaktu. Proizvoditi smisao znači dodirivati, dolaziti u kontakt. Svaki dodir prouzvodi značenje, svako pisanje, govorenje i stvaranje proizvedeno je tijelom, odnosno dodirrom. Pisanje je dodirivanje. Dodirivanje je ispisivanje. Tijelo dodiruje ispisujući. Dakle, tijelo je ono što pisanje ispisuje. Tjelesna ontologija uvijek je ispisivanje bitka.¹⁴ Tijela kao ispisani bitak dokidaju svaku logiku identiteta i oponašanja. Ne postoji smisao prije ispisivanja-stvaranja. U pisanju se stvara smisao. Tijela dokidaju idenitet i mimezis. Stvaranje je uvijek dodirljivo, opipljivo. Umjetnost je dodir. Umjetničko djelo nastaje u dodiru. U tom smislu, stvaranje je uvijek nadopunjavanje svijeta. Ta nadopuna svijeta jest stvaranje svijeta. Biti u svijetu znači dodirivati, biti tijelo. Ne postoji smisao (iz)van svijeta. Smisao svijeta jest svijet sam. Biti u svijetu, dodirivati, stvarati... odražava nužnu pluralnost naše egzistencije. Stvaranje je uvijek pluralno. Na taj način ne po-

4

C. Malabou, »Pierre aime les horranges«, str. 53.

5

J.-L. Nancy, *Corpus*, str. 104.

6

C. Malabou, »Pierre aime les horranges«, str. 54.

7

Anne O'Byrne, »The Politics of Intrusion«, *At the Heart: Of Jean-Luc Nancy*, Special Issue of *The New Centennial Review*, 2. No. 3, str. 174.

8

Jacques Derrida, *Le toucher. Jean-Luc Nancy*, Galilée, Paris 2000., str. 137.

9

Nancy koristi pojam *espacement* u značenju oprostora i razmicanja. Jasno je da Nancy ovdje referira na Heideggerove pojmove *Verräumlichung* (oprostorenje), *Räumlichkeit* (prostornost), kao i *Entfernung* (razdaljenje). Heidegger u tematiziranju prostornosti u *Sein*

und Zeit prostor shvaća samo kroz njegovu redukciju na svijet i to u smislu da prostor sukonstituira svijet. Prostor dobija svoje ontološko važenje upravo kroz shvaćanje tubitka kao bitka u svijetu. Vidi u Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer, Tübingen 1967., str. 113.

10

J.-L. Nancy, *Corpus*, str. 60.

11

Alphonso Lingis, »Bodies that Touch Us«, *Thesis Eleven*, sv. 36 (1993), str. 159–160.

12

J.-L. Nancy, *Corpus*, str. 64.

13

Ibid., str. 20.

14

Ian James, *The Fragmentary demand. Introduction to the Philosophy of Jean-Luc Nancy*, Stanford University Press, Stanford (CA) 2006., str. 150.

stoji svijet, već mnoštvo svjetova. Umjetnost je pluralna. Tijelo je u bitnom tehničko, stvaralačko. Stvarajući, tijelo razdjelovljuje. Ne postoji djelo. Kao što ne postoji odjelovljena ili dovršena zajednica, tako ne postoji ni dovršeno djelo. Djelo je uvijek u razdjelovljenju. Filozofija tijela-stvaratelja raskida s diskursom istine djela, diskursom supstancijalnosti koja se postvaruje djelom. Djelo nije ozbiljavanje suštine koja mu prethodi, već ono samo producira smisao. Ne postoji ništa što prethodi djelu. Djelo jest djelo zajednice tijela i mreže dodira. Ono se stvara u su-dodirivanju ili su-djelovanju. Djelo je razdjelovljeno, jer nije slika stvarnosti, već nadomjestak same stvarnosti ili, točnije, sama stvarnost. Koncept zajednice stvaralačkih tijela, tijela koja su uvijek već tehnička, dovršava metafiziku subjekta kao svemoćnog stvaratelja. Stvarati znači stvarati nužno zajedno. Dodirivati, opipavati, biti uvijek već u odnosu. Taj je odnos, koji se dijeli, gdje tijela dijele zajedničku egzistenciju. Dijeliti ne znači činiti podjelu, već dijeliti zajedničku egzistenciju. Kapital dijeli, dijeli tijela, čini ih trgovačkim, radnim i na kraju istrošenim tijelima. U oprostoraivanju, tijela se dijele, ali opiru podjeli. Dijeleći se, ona prkose kapitalu koji ih instrumentalizira. Oprostoraivanje jest opiranje i revolt tijela prema podjeli i instrumentalizaciji.

Ontološka pozicija tijela ovdje se shvaća kao množina. Ontološki preduvjet jest *corpus*, množina tijela, koja se nužno prepliću, dodiruju i miješaju bez stapanja i sjedinjavanja. Tijela egzistiraju uvijek u nužnom su-odnosu. Smisao otpočinje u mnoštvu, u »s(a)« egzistencije, u »*corpus*« tijela, u »zajednici«.

Nancy kaže, »ne znam za pisanje koje ne dodiruje«. ¹⁵ Dodir se ostvaruje u prostoru ruba, granice, vrška ili ekstremiteta. Tijela se dodiruju svojim rubovima. Ne postoji moje tijelo. Ne postoji ja-tijelo (*ego-corps*). Postoje samo tijela (*corpus ego*). Riječ je uvijek o *corpus ego* koja postoje bez vlastitosti, bez jastva (*égoité*). ¹⁶ U tom smislu, tijelo je uvijek strano. Ne postoji moje vlastito tijelo. Tijela ne pripadaju. O tijelima se govori prije pripadnosti. Ona su uvijek drugo. Tijelo je stranac. ¹⁷ Tijela su izvlaštena. Drugo jest tijelo, jer samo tijelo jest drugo. ¹⁸ Dakle, ne postoji samo tijelo kao takvo. Postoji samo (iz)vanjskost, drugost, izloženost drugom tijelu. Tijelo je izloženo, da kažemo, ogoljeno. Tijelo nije tijelo subjekta niti oruđe stvaratelja. Tijelo samo stvara. Stvaranje je *tehne* tijela. ¹⁹ Tijelo, pišući (stvarajući) ispisuje. *Tehne* tijela jest nadomještanje, suplementacija stvarnosti. Ta suplementacija koju tijelo stvara nadomješta ontološki manjak stvarnosti. Tijelo proizvodi stvarnost. Dodir ispunjava prazan prostor među tijelima. Kroz dodir, kroz ispunjavanje prostora, svijet se stvara.

Ontološki manjak svijeta biva ispunjen upravo protezom tijela. Tijelo je ontološka proteza svijeta. Oprostoraivanje svijeta jest njegova ustrajna nadopuna, kroz odnose, relacije, dodir, približavanje i odmicanje. Kako Diane Perpich piše:

»Smisao se ne konstituira intencijom subjekta, nego kroz kontekst mreža kontakata i dodira.«²⁰

Drugim riječima, smisao je naprosto konačan, kontingentan, dakle, kontekstualan. Tijelo ne utjelovljuje u sebi neki idealistički smisao, niti je tijelo aktualitet mogućeg smisla. Smisao nije neko teleološko ispunjenje ili dovršenje koje se dešava utjelovljenjem. Naprosto, smisao kao čulan, opipljiv, osjetljiv – jest konačan. Tijelo izlaže efrakciju, prodor smisla, koje egzistencija apsolutno i prosto konstituira. ²¹ On se tvori u različitim kontaktima (dodirima). Nancy uvodi pojam 'ekotehnike' kako bi objasnio poziciju tjelesne egzistencije svijeta.

»Svijet stvara veliki broj tijela i sam se stvara kao svijet tijela.«²²

Ekotehnika označava da su tijela uvezana kroz tehnički aparatus. Tijela se izlažu uvijek kroz stvaranje, kroz svoj *tehne*. Upravo u tom stvaralačkom aktu, u dodirivanju, ispisivanju, kontaktu, nalazi se *tehne* tijela. Nancy *tehne* veže za pojam oprostora. *Tehne* je dijeljenje (*partager*) tijela, njihovo su-pojavljivanje (*comparution*).²³ Stvaranje kao dijeljenje, participiranje u zajedničkoj egzistenciji. Tijela su izložena jedna drugima upravo kroz stvaranje. Ona se dodiruju i razmiču (oprostoravaju). Tijela se izlažu kao dijelovi izvan dijelova (*partes extra partes*). Tijela se izlažu jedna drugima kroz svoju nužnu eksteriornost. Postoje tijela kao dijelovi izvan dijelova tijela. Jer tijelo jest uvijek izvan drugog tijela. Ne postoji neka unutarnja struktura, već samo tijela koja su izvan tijela i, na taj način, uvijek u svojoj nužnoj izvanjskosti nužno dolaze u kontakt.

Klasični stav metafizičke filozofije o dihotomiji tijelo/duh, prema Nancyu, dekonstruiran je u svojoj izvornoj postavci. Dakle, niti klasična kartezijanska filozofija, niti kršćanski svjetonazor, zapravo ne reduciraju svijet na tijelo/duh opoziciju. Naprotiv, inkorporiranost duha u tijelu ili, da tako kažemo, hijazma tijela i duha, prema Nancyu proizlazi upravo iz kršćanske kulture, odnosno, kristologije, tj. euharistije.

»Inkarnacija je kontakt i odvajanje, dodirivanje nedodirljivog.«²⁴

Kršćanstvo je zasnovano na ko-supstancijalnosti duha i tijela. Duh je uvijek inkorporiran u tijelo. Tijelo i duh, Otac i Sin, čine zajednicu supstancija ili stanovitu ko-supstancijalnost.²⁵ Bog i čovjek posreduju tijelom.

»Tijelo boga bijaše tijelo samog čovjeka.«²⁶

Tijela u svojoj mučnoj i goloj izloženosti, izlažu samog Boga. U tijelima božansko se izlaže. Kristologija je tjelesna ontologija.

Tijelo nije tijelo grijeha, već tijelo užitka. Mi posjedujemo spašeno tijelo. Ali istovremeno, tijelo je bačeno, palo, niže, jer njegov je pad isuviše izvjestan i suviše mučan.²⁷

Nancy dovodi u pitanje i inauguralno mjesto kartezijanske filozofije, koja je etablirala dihotomiju tijelo/duh. Naime, Nancy odbacuje kartezijansku tezu o protežnosti tijela. Nancy smatra da protežnost pripada i samoj *res cogitans*.

15
J.-L. Nancy, *Corpus*, str. 13

16
Ibid., str. 26.

17
U tekstu *L'Intrus* Nancy govori o transplantaciji srca koja je izvršena na njegovu tijelu. O srcu koje mu je transplantirano, Nancy govori kao o uljezu koji razvlašćuje njegovo tijelo. »Uljez me izlaže, istišće, iznosi i razvlašćuje«. – Jean-Luc Nancy, »L'intrus«, u: *At the Heart of Jean-Luc Nancy*, str. 13.

18
J.-L. Nancy, *Corpus*, str. 29.

19
Ibid., str. 78.

20
Diane Perpich, »Corpus Meum: Disintegrating Bodies and Ideal of Integrity«, *Hypatia*, sv. 20, No. 3 (Summer 2005), str. 85.

21
J.-L. Nancy, *Corpus*, str. 24.

22
Ibid., str. 78.

23
Ibid., str. 80.

24
I. James, *The Fragmentary Demand. Introduction to the Philosophy of Jean-Luc Nancy*, str. 134.

25
J.-L. Nancy, *La décloison. Déconstruction du christianisme I*, str. 219.

26
J.-L. Nancy, *Corpus*, str. 54

27
Ibid., str. 10.

»Tijelo poznaje samo sebe u mjeri u kojoj je ono duša, ili u mjeri u kojoj je intimno ujedinjeno s njome. Duša se spoznaje na način da je protežna, ne kroz tijelo, nego u skladu s protežnošću tijela.«²⁸

Ne postoji opozicija, već samo hijazma i isprepletenost. Ne postoji unutarnje i (iz)vanjsko, niti subjektivno i objektivno, već samo prostor, mjesto, dodirivanje i razmicanje.

Kroz tretiranje tema o dekonstrukciji kršćanstva, protežnosti duše u kartezijanskoj filozofiji, o tijelu, dodirivanju, Nancy otvara pitanje izvornog (tjelesnog) kontakta. Nije riječ o tijelu, već uvijek o tijelima i, time, o pluralnosti bitka. Razmatrajući problem tijela kroz stanovitu ontološku perspektivu, Nancy u osnovi otvara pitanje zajednice i singularno-pluralnog bitka. Tijelo konstituira smisao u kontaktu s drugim tijelima. Samo tijelo nije neko puko mjesto gdje obitava duša, niti prolazni i konačni entitet, shvaćen u smislu klasične metafizike, nego prostor kreacije smisla koji se uvijek događa u kontaktu s drugim tijelima. Smisao je konačan. Nije više riječ o idealizmu, kao ni o dihotomiji između vječnog smisla i konačne materije/tijela. Riječ je o konačnom smislu. Smisao se ne nalazi u povratku sebi, niti u okupljanju vlastita identiteta i samo-identiteta, već, naprotiv, u kretanju osipanja, u diseminaciji, širenju koje artikulira iskustvo granice, ili čak iskustvo na granici ili iskustvo kao granicu.²⁹ Smisao nije smisao identiteta niti ga nalazimo unutar nekog bića, već, naprotiv, smisao je smisao uvijek različitog i singulariteta koji nužno su-bivstvuju zajedno. Zajednica tijela temelj je naše egzistencije. Riječ je o zajednici tijela koja nisu niti nacija niti narod.

U osnovi stoji stanoviti pluralizam tijela. Nancy govori o tijelu izvan svake pozicije grupiranja ili nekog zajedništva. Riječ je, naprosto, o tijelima, o pluralizmu tijela. Ta pluralnost tijela jest sama zajednica, zajednica onih koji nemaju pripadnost niti suštinu. Suština se proizvodi u samom kontaktu, u dodiru među tijelima. Pluralizam tijela je s onu stranu bilo kakve pripadnosti, vlastitosti i logike identiteta. Nancyeva ontologija tijela, ili tjelesna ontologija, jest pozicija prema kojoj se tijel(o)a shvaća(ju) primarno kao temelj naše egzistencije. Tijela nemaju primarnost, primordijalnost, iskon, izvor, suštinu i smisao. Zajednica tijela ne pripada nikome i ničemu. Tijela su naprosto upućena jedna na druga. Ta upućenost ili dodir stoji prije svakog smisla, jer je ta upućenost zapravo sam smisao. Pluralizam tijela jest sama suština. Biti tijelo među drugim tijelima znači biti zajedno bez suštine.

Bernard Harbaš

The Bodies of Community

Abstract

This article deals with problematic of body in Jean-Luc Nancy's philosophy. In contrast to Husserl and Merleau-Ponty, Nancy's intention is to speak about plurality of corporeality as the basis of a political community. It is no longer about phenomenological, but ontological dimension of considering corporeality. In our existence's foundation bodies and touch are the bases of our co-existence, and the corporeality is understood as a certain co-existence since it presupposes plurality and multitude.

Key words

community, body, corporeality, sharing, being-exscribed, spacing, plurality, touching

28

Jean-Luc Nancy, »L'extension de l'ame«, *Poésie* 99, 2002., str. 77–83. Vidjeti u I. James, *The Fragmentary Demand. Introduction to the Philosophy of Jean-Luc Nancy*, str. 137.

29

Ibid. 132.